

KITEKINTŐ

Volker Otto

MI A JOG?

AVAGY A JOGRÓL MÁSKÉNT

Bevezető gondolatok

Ez az értekezés a 2011 novemberében, a Gödöllői Waldorf-iskolában „Igazságosság és jogi kultúra” címmel tartott konferencia előadásanyagának egy kidolgozottabb, bővített változatának indult. De a különböző szakemberekkel folytatott párbeszéd nyomán arra a következtetésre jutottam, hogy megfelelőbb lenne egy esszét írni, melyben kísérletet teszek a jog kérdésének gondolati megközelítésére. Ennek következtében kevésbé fog a szokásos tudományos és akadémiai elvárásoknak megfelelni, melyeket ezzel a mélyen emberi „erőtérrel” szemben állítanak. Sokkal inkább egy kísérlet, hogy a sok felmerülő nehézség és akadály ellenére minden e témában érdekelt személlyel párbeszédet kezdeményezzek.

Szeretnék néhány fontos szempontot és kérdést felsorolni, melyek átfogó fejtegetésekre és vizsgálódásokra buzdíthatnak, ugyanakkor írásom gyakorlati tanácsokat és gyakorlatokat is tartalmaz az érző érzékelés és az ebből kiinduló igazságérzés és igazságtudat fejlesztésére. A témához kapcsolódó értekezésekkel, művekkel összhangban ez az írás biztatás egy széleslátókörű jogi gondolkodás kifejlesztésére, mely ugyanakkor általános emberi minőségnek is tekinthető.

Mindazt, amit Rudolf Steiner a szociális hármas tagozódással kapcsolatban megfogalmazott, és Georg Kühlewind a megismerés szempontjából, modernebb mai kérdésfelvetéseknek megfelelőbb formában kidolgozott (1), mindenki a saját érdeklődésétől függően továbbfejlesztheti, továbbgondolhatja. Korunk emberének nem könnyű a jog kérdéseivel az itt leírt módon foglalkozni, mivel a jogi élet általános szemlélete és naivnak mondható leegyszerűsítése egyrészt a tárgyiasult gondolkodásban gyökerezik - Rudolf Steiner ezt naiv realizmusnak nevezi (2) -, másrészt a lényeges és továbbvivő ismeretektől való elzárkózásban. Mindezek ellenére a

következőkben megkísérlem - még ha töredékesen vagy hiányosan is - a „jogi étellel” kapcsolatos sokrétű szempontok, gondolatok és összefüggések felvázolását.

Kísérlet a jog kérdésének gondolati megközelítésére

A következő fejtegetések során nemcsak a szóbeli kérdésként értendő címre („Mi a jog?”) keressük a választ. A figyelmes olvasó hamar észreveheti, hogy a jog egész területe egyrészt mennyire gazdag gondolatokban, eszmékben, lényegi belátásokban és érzelmi minőségekben; másrészt, hogy gyakoriak a szépen hangzó, de üres, tartalmuktól megfosztott fogalmak, a sokféle és soknemű megtévesztések, látszatfolyamatok, súlyos következményekkel járó tévedések és sajnos a gonosz, rosszindulatú eljárások is. Az olvasó saját véleményét alkothat vagy akár ellent is mondhat, megnyitva így a lehetőséget egy nyílt, szerencsés esetben továbbvivő párbeszéd előtt.

Kérdésünk megválaszolásában fontos segítséget nyújthat Reinald Eichholz műve (3), melyben a jogi szemléletnek sok fontos támpontját határozza meg. A történelmi fejlődéssel kapcsolatban a tudomány különböző ábrázolásai ismeretesek. Számomra mind gondolatilag, mind valóságtartalmában az antropozófiai ismeretekre alapuló a legelfogadhatóbb. A következőkben álljon itt egy rövid összefoglalója az emberi fejlődésnek, a jog kérdéskörének szemüvegén keresztül, ahogy ezt Eichholz látja: „Ha hagyjuk az emberiség fejlődését a szabadság elérése felé vezető úton szemünk előtt elvonulni, akkor azt is láthatjuk, hogy ezen a hosszú úton kezdettől fogva a hatalom és önkény irányába vezető eltévelyedések egész sora kísérte. Egyidőben az egyéni szabadság növekedésével, nő az emberi együttélés egyre tudatosabb alakításának, szabályozásának a szükségessége is. Ez a jogi élet alapja! Feladata a szabadság biztosítása, de ugyan-

akkor a védelem is a szabadsággal való visszaéléssel és túlkapásokkal szemben. Ily módon az emberiség és a jog fejlődése közvetlenül kapcsolódik egymáshoz. De ezáltal a jogi élet kiveszi részét az emberi lét sötét oldalából is. Az ember tudatos önmagára-ébredés következtében elnyert szabadságának, és élete tudatos alakításának az átka az, hogy egyre inkább elveszti az összefüggést az étellel. A tudat fejlődése a gondolkodásban az élő szellemmel való közvetlen kapcsolattól elvezet oda, ahol a gondolatok már csak a szellem halott árnyai.” (4) Rudolf Steiner a 103. vezérlő tételben ezt így fogalmazza meg: „Az emberiség fejlődésében a tudat a gondolat kibontakozásának létráján száll alá. Van egy első tudati fok, amikor az ember a gondolatokat az én-ben, mint szellemmel, lélekkel, étellel áthatott lényeket éli át. A második fokon az ember az asztráltestben éli át a gondolatokat, ekkor már csak lélekkel és étellel áthatott képmásai azok a szellemi lényeknek. A harmadik fokon az ember az étertestben éli át a gondolatokat, melyeknek már csak belső mozgékonyosságuk van, s ez mintegy utócsengése a lélekszerűségnek. A negyedik, jelenlegi fokon az ember a gondolatokat a fizikai testben éli át, ezek a szellemiség halott árnyai.” (5) A szellemi-lelki „süllyedés”, amint azt sejthetjük, tovább fokozódhat a „pót-fogalmak”, ideologizált-, látszat-, sőt megszállottság-gondolatok, kényszerképzetek és érzésvilág irányába. Ez alapján véve azt jelenti, hogy amikor az emberi én gyenge, és egyre gyengül, ennek következtében nem tud érvényesülni és önmagát megvalósítani, akkor az ember külső vagy belső kényszer folytán idegen befolyás, idegen hatalom és végül önmagától idegen életforma uralma alá kerül. Fritz von Hippel

úgy fogalmazta meg, hogy az ember a hamis állhatatosság (mint a konzervativizmus, vagy az elmúltak örök keresése) és a hamis rohanás (mint a csalóka elvont gondolatok, nem tárgyi jellegű pótcselekvések) között áll. Eichholz szerint: „Ez a halál-állapot – értsd ez alatt a szellem halott árnyát az emberben – sokkal tisztábban észlelhető a kortárs joggyakorlatban, mint a szociális élet bármely más területén. Ezt bárki megtapasztalhatja, akinek dolga akad a jogi formulák absztrakt megfogalmazásaival, és érzi a kényszert, mely során a joggyakorlat szorítása az életfolyamatokat éppen életüktől fosztja meg. Ekképp maga a jog vált halott árnyá. A felülemelkedés ezeken az életet elsovasztó folyamatokon, ill. ezek megváltása az emberiség előtt álló nagy feladat, melyből a jogi szféra is ki kell vegye a részét. Az állandó ismeretkeresés útján fontos, hogy életkörülményeink alakítását a tudat világossága és a szabadság felelőssége hassa át. A szociális élet kérdéseivel kapcsolatban Rudolf Steiner a hármas tagozódásról szóló könyveiben, előadásaiban az ismereteket hátrahagyta, az alapokat letette. Ezekből merítve úgy a szellemi, akár csak a gazdasági élet területén a megújulás kezdeményezése indult el. Egyedül a jog területe részesült a legkevesebb figyelemben.” (4)

Természetesen Rudolf Steinernek sok kijelentése, közlése vonatkozik a jogi életre. És ezek alapján mások is írtak, tettek, mondtak fontos és továbbvezető dolgokat. Minden még nyitott kérdés ellenére ez a tekintélyes mennyiségű ismeret segíthet elmélyülni a jogi kérdésekben, megnyitva így a lehetőséget a jog újra életre keltéséhez, a mai modern tudattal; ha ez képes magában és maga által élő szellemiséget kifejleszteni, megtapasztalni, és az emberek közötti kapcsolatban gyakorolni. Reinold Eichholz szavaival: „Mindezek ellenére fennáll még egy nem elhanyagolható hiányosság. Azok esetében, akik a joggyakorlatot elemzik, és képesek belelátni, illetve átlátni rajta - még ott is, ahol ezeknek az ismereti feltételeknek le vannak kötelezve -, a valódi megújulás frissessége alig érzékelhető, alig látszanak kevésbé absztraktnak, formálisnak, vészegénynek és gyámoltalannak mint a megszokott átlagos joggyakorlatban.” (4) Ehhez még hozzáadódik, hogy építő bírálat vagy ösztönző kérdés alig talál meghallgatásra, leperreg és visszaverődik a megszokott gondolati és viselkedésmintákon. Eichholz fontosnak tartja hangsúlyozni: „Az új jogi belátás terén nemcsak a „Mit?” kérdése fontos, hanem a gyakorlati kivitelezés „Hogyan?”-ja is. A nehézségek nyilvánvalóan és beláthatatlanul a kivitelezésben vannak.” (4) Így összefoglalva a jogi élet hiányosságait, valódi önvizsgálatot tartva, és önmagamba tekintve kimondhatom, hogy „gyakran nem vagyok képes megfelelő szeretetet nyújtani. Ugyancsak elmondhatom, hogy nem fejlesztettem ki eléggé magamban az érzés átalakításának szükséges kultúráját”. Ez például megnyilvánulhat a

zenélésben, a zene élvezetében vagy egyáltalán bármely művészi - aktív vagy passzív - cselekvésben. „Gyakran hiányzik a szükséges éberség is bármely pillanatban a helyes döntést meghoznom.” (4) Erre még rátevődik, hogy a már-már szeretettnek tekinthető szokásaim is gyakran akadályt jelentenek.

Mindebből kifolyólag a jogi élet ugyanakkor lenyomata az emberi gyengeségnek, előítéleteknek, mulasztásnak és a szociális kudarc sok más formájának, az emberek között és az emberek által létrehozott „szociális romoknak”, a másik emberrel az emberiséggel, a természettel, a világgal, és a természet-fölöttivel szemben elkövetett árulásnak és szándékosan romboló cselekvésnek is. Talán nem fölösleges megemlíteni, hogy a jog szférája az első látásra még sokak által nem észlelt, az általános emberi megismerési naivitásból eredő csábításnak is leképződése, és ami ezzel közvetlenül összefügg, az „önmagammal szemben idegenné válás” tendenciájának. Erre minden ma élő ember bőségesen találhat példát. Mindennek - attól függetlenül, hogy akarom-e vagy nem - hatása van a jövőre nézve, de ez gyökeresen változhat abban az esetben, ha az igazságkeresés, igazságszeretet, bátor kiállás, kegyelem, irgalom és szeretet hatja át tetteinket, amit Hanna Arendt a megbocsáthatatlan megbocsátásának nevez. Sajnos már jó ideje az egyházi-vallásos életen kívül ezek a fogalmak kimentek a divatból. Kívánatos lenne, hogy egzisztenciális jelentőségük újra elmélyülés tárgyát képezze és természetessé váljanak a kortárs tudatban. Az itt felsoroltak nem pusztán siránkozások az emberi minőség elvesztéséről, hanem sokkal inkább panaszkiáltás. Szeretnék e helyen két rövid, de kifejező mondatot idézni, melyek úgy a lehetséges emberi minőségvesztést, mint a minőség megtartását vagy akár növekedését is kifejezik: „Mert miből él az ember, hogy olyan alaposan elfelejti, hogy ő mégiscsak ember?” (Bertold Brecht), és: „Végeredményben az ember mint adottság sem önmaga létrehozója, de azzá válik, az lesz amivel ő azonosul.” (Rudolf Steiner)

Ha mindezt a szemünk előtt tartjuk, akkor nagyon fontos, hogy a remélhetőleg még el nem tompult élet-humorunkat újra és újra felfrissítsük, áthassuk azzal a képességgel, amit az igazság megismerése által érzett örömmel nevezhetünk. Épp ez az emberi képesség biztosíthatja a távolságtartást és a felszabadulást a „Doppelgänger” hatása alól. Ekkor lehet esélye az igazságkeresésnek és a megismerés örömeinek. Az igazságot kereső, az igazságért küzdő és az igazságot cselekvő emberek „a tudat tiszta mozgását” (Massimo Scaligero) talán „az igazság elragadtatót megélésének” (R. Steiner) írják le, nem titkolva az ezzel szorosan összefüggő fájdalmat sem. Végül is az a lényeg, hogy az ember legbensőbb lényében sem közvetlenül, sem közvetve ne adja fel. Így az elmélyülésből „rátermett törekvés”

(Goethe), „felismerő cselekvés” (R. Steiner), vagy a jogi területre vonatkoztatva „helyreállítási képesség alkalmazása” (R. Eichholz) lesz.

Ebben a rövid bevezetőben még a következőre szeretném felhívni a figyelmet: a jövőben a valóban fontos és lényeges kapcsolatok az emberek között sem nemzetiek, sem nemzetközi, hanem nemzet és nemzetköziség fölöttiek lesznek. A különböző nyelvek, nyelvjárárok, világnézetek, vallások és ezek különböző nyomai és következményei ellenére az emberek közötti közvetlen kommunikáció fog elterjedni, mindig abban a mértékben, amennyiben az egyén e képességet kifejleszti magában. Ez azért vált lehetségessé és szükségessé, mert a nyelv értelme, érzülete és mindenkorai jelentése már nem alkot – úgy mint korábban - egységet. Itt a „hidakat képezni a szótlanszóban” (G. Kühlewind) kifejezése a helyénvaló. Ekképp a mindennél megfigyelhető társadalmi hanyatlás figyelmeztethet világosan, tisztán, megszólíthatja lelkiismeretünket, hogy ne maradjunk el emberi mivoltunk és képességeink mögött. A jövőre nézve nem föltétlenül biztosított, hogy például az emberszeretet az emberi szabadság cselekvő aktusává lesz. Sok jel mutat inkább arra, hogy az ember egy személytelen „erkölcsi automatává” vagy még inkább egy erkölcstelen és a hatalmi érdekek által befolyásolt, erkölcs nélküli automatává válik. Meggyőződésem szerint a szeretet az emberi szabadság egy cselekvő aktusa, szabad társadalmi tett, még ha nem is nyilvános, nem észrevett és nem feltűnő.

A jogi élet újjáélesztéséről

A Jura - Nova csoport 2002-ben tartott szemináriumán Eichholz „Az emberi méltóság, a jogi etika és a jogi kultúra kibontakozása a közösségek belső joggyakorlatában” címet viselő feljegyzésében méltatja Fritz von Hippel (1897-1991) ismert német jogászt. Ez az írás tartalmaz egy „A kortárs jogi gondolkodás meggyógyítása” című fejezetet, melyben Hippelre hivatkozva (6) négy feltételt fogalmaz meg ennek megvalósítására: „Az első feltétel a feltétlen hűség visszaállítása az igazsággal szemben. A csupán akaratszerűnek a felhívása és ünneplése - a fanatikus, kőkemény, sziklaszilárd akaratok - mely sem a saját természetét, sem a saját irányát nem ismeri, lényeges oka annak, hogy az önkény és jogtalanság elterjedhet. A normális, függőleges gerincű ember három alapereje a gondolkodás, érzés, akarat, ebben a sorrendben. Itt a gondolkodás elsőbbségén van a hangsúly, mint az ember legfőbb ereje, képessége az igazság megismerésében, és az objektív valóság felfogásában. Kezdve a mindennapi környezet benyomásaitól és befejezve a természet és szellemvilág immanens összefüggéseivel. Az így megismert igazság - beleértve a még megengedett és lehetséges cselekedetet -, adja meg az akaratok - mely a megelőző gondolkodás szolgája és végrehajtója - a gyakorlati kivitelezés foganatosítását. De ez a mozgás a gondolkodástól az akartig nem megy végbe sem közvetlenül, sem önmagától. A gondolkodás még áthalad a lélek, az érzés, a szubjektív személyiség területén, amely az a belső színpad, ahol egyidőben a gondolatok és az ösztönök, szenvedélyek is feltűnhetnek, s amelyen az „én” nemcsak néző, hanem színész és rendező is. Így érvényesnek tekinthetjük azt a kijelentést, hogy a szilárd és objektív valós életvezetés alapja az igazság és a gondolkodás. Csak az igazsággal szembeni határtalan akarat képes végül is a szubjektív és önkényes elfogultságot, az ebből kifejlődő ellenséges tudományos érzületet, és az elemi jogi fogalmak

ebből következő tudományosan gyakorolt elferdítésének gátat vetni. Csak olyan mértékben és addig áll fenn a mindannyiunkban lakozó remény az igazságossággal szemben, amíg az emberek képesek a kényelmetlen és veszélyes igazságtartalmak érdekében is fellépni, és minden akadály ellenére a harcot magukra vállalni. Mindennemű jog előfeltételének a követelménye az igazsággal szembeni hűség, és csak ekkor válhat az érzés - mint a jogi élet elemi fejlődési tere - képessé a világos, tudatos megismerésre, és ekkor szerezhet érvényességet magának.

A második előfeltétel egy megváltozott viszonyulás a valósághoz. Minden korban a világnézeti ellenfelek jellegüktől függetlenül - akár feudális, kapitalista, nacionalista vagy éppen kommunista - elvi, elméleti vagy ideológiai felépítésükben a teljes politikai hatalom megszerzésére törekedve, híveiket mindig az igaz, a helyesen cselekvő szerepébe állították, míg ellenfeleikre a hitetlen, a bűnös, az elítélendő szerepét osztották, és jogi szempontból megsemmisítendőnek ítélték. Ez egy bírálható jogi - világnézeti - harc az elvek szintjén. Engesztelhetetlen ellenségeskedések, meg nem szüntethető jelenségként állandósulnak, mely megakadályozza a valódi ismeret alapján történő előrelépést, mialatt a korábban figyelembe nem vett részigazságok összefüggésükből kiszakítva, jogtalanul állandósulnak, önállósulnak és ugyanakkor jogi értelemben abszolút igazsággá válnak - úgy világnézeti, mint elvi szempontból - egy olyan folyamat által, melyben nem vesznek figyelembe, letagadnak vagy csak a szabályt erősítő kivételnek minősítenek le bármely ellenkező megfigyelést. Végül az így előkészített dogmát - mely eredetileg nem volt több, mint egy önálló és túlértékelt részigazság - filozófiai, ideológiai és jogi ősigazság szintjére emelik, automatikusan megsértve az egyéb részigazságokat. A baj abból származik, hogy az éppen érvényes világnézet előnyt élvez a valóság józan szemléletével szemben, mely úgy a természeti, mint a természetfölötti élet, a magasabb világok (R. Steiner) megismerésére, átfogására törekszik.

Egy idea, egy gondolat felfogása, megértése nem egy absztrakt, rendszerező állítás, hanem a pillanat egy konkrét élethelyzetre vonatkoztatott, inspiratív, teremtő aktusa. Ebből következik egy rendkívül fontos alapszabály: a jövőben mindnyájunk számára szükséges lesz sokkal nagyobb buzgósággal keresni a valóság mibenlétét, és minden úgynevezett világnézet, filozófia, dogma, elv, elmélet, párt- és életprogram esetében először a valóságos állításokat követelni meg, melyeket tudatosan vagy tudattalanul tartalmaz-

nak, hogy aztán végül összehasonlíthassuk magával a valósággal.

A harmadik előfeltétel a határozott fellépés azzal a kétellyel szemben, hogy a történelem folyamán létrejött káoszt a jog általán rendezni lehet, annak ellenére, hogy a jog feltételei a hatalomtól és érdekektől való függősége bizonyíthatóan fennáll. Ez a nihilizmus az oka, hogy minden objektív jogrendet tagadva, e jogrend helyébe - mint mértékadó jogforrás - a személyes önkény léphet. Ezért fontos kiállni a józanul megfontolt, esetleg jelentéktelennek tűnő, de alapvető jogi értékekért, melyek az idők viharából és szükségleteiből újra és újra szembetűnnek. Hiszen vannak elemi, alapvető jogszabályok, a helyes élet követelményei, melyek ellen nem lehet vétkezni anélkül, hogy a jog és igazság ellen ne vétkeznénk, és amelyek még logikusan is hangzanak. Egy ilyen - a logikus és magától értetődő elveket és tényeket komolyan vevő - jogelmélet útmutató és világító jogi ideál lehet, mihelyt az élet valóságaira tekintünk. Egy ilyen jogszabály például az, hogy akinek igaza van, annak igazát a jogrend biztosítsa.(...)

A negyedik előfeltétel, hogy a szakadék a jogi ideál és a joggyakorlat - a valós élet felismert jogi igazságai - között elviselhető maradjon. Ahhoz, hogy az ember a szó valódi értelmében élni tudjon, az igazság talaján kell álljon, szükséges számára, hogy

„megvalósíthassa a gondolkodás és akarat egységét. Ahol a feszültség, a megszokott élet és az önmagammal szemben állított követelmények között már nem elviselhető, a normális ember az állandó súlyos nyomás következtében odáig jut, hogy a látszólag sikeres igazságot és jogtalanságot – anélkül hogy a végsőkig feláldozza magát - végül bensőleg igaznak és helyesnek ismeri el.” (7)

Hivatkozások:

1. Georg Kühlewind: Die Logosstruktur der Welt, Stuttgart, 1981
2. Rudolf Steiner: A szabadság filozófiája, Budapest, 1990, GA 4
3. Eichholz, Reinald: Der Mensch im Recht, das Recht im Menschen, Basel, 2011
4. Eichholz, Reinald: Zur Technik der Wiedebelebung des Rechts, kézirat
5. Rudolf Steiner: Anthroposophische Leitsätze, Dornach, 1984, GA 26
6. von Hippel, Fritz: Rechtstheorie und Rechtsdogmatik. Studien zur Rechtsmethode und Rechtserkenntnis, Frankfurt am Main, 1964
7. Eichholz, Reinald: Die Entfaltung von Menschenwürde, Rechtsethik und Rechtskultur im Binnenrecht von Gemeinschaften, Seminarzeichnungen, 2002

Magyar nyelvre fordította: Csiki László

William Blake: Az isteni ábrázat

Irgalom, Jóság, Szeretet
S Béke... - hány tört imát
Küldöz e boldog négy erény
Élé a földi gyász.

Mert ez a boldog négy erény
Az Úr, szelíd Atyád,
És ez a boldog négy erény
Az Ember, a Család.

Emberszívű az Irgalom,
A Jóság - földi test,
A Szeretet menny-föld-arcot ölt
S a Béke - földi mezt.

Mert aki bármely ég alatt
Fohászkodik, szegény,
Égi-földi formátokat
Imádja, négy erény.

Zsidó? Török? Pogány? Szeresd
Az ember-alakot!
Hol Béke s Irgalom lakik,
Az Isten lakik ott.